

Çok Kutuplu Dünyaya Doğru

Türkiye - ABD İlişkilerinde İsrail Faktörü

Çağatay Yırtıcı

Çok Kutuplu Dünyaya Doğru Çağatay Yırtıcı

ÇAĞATAY YIRTICI Bursa Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden mezun oldu. Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde yüksek lisansını tamamladı. Doktora öğrenimini İstanbul Medeniyet Üniversitesinde sürdürüyor. Doğuş Üniversitesinde araştırma görevlisidir.

Pınar Yayınları
Bereketzade Mah. Okçu Musa Cad. No: 11/3
Beyoğlu-İstanbul
Tel: 0212 293 90 41
www.pinaryayinlari.com bilgi@pinaryayinlari.com
Yayınevi Sertifika No: 45508

Çok Kutuplu Dünyaya Doğru
Türkiye-ABD İlişkilerinde İsrail Faktörü
Çağatay Yırtıcı

copyright 2025 © pınar yayınları

Pınar Yayınları ◆ 615
Araştırma-İnceleme ◆ 41
ISBN 978-975-352-985-3

Birinci Baskı Ekim 2025

EDİTÖR Ahmet Yasin
KAPAK Ömer Faruk Yıldız
SAYFA DÜZENİ Tekin Öztürk

BASKI ACK Ajans
Mahmutbey Mah. Taşocağı Yolu Cad.
Ağaoğlu 212 Myoffice No: 344
Bağcılar/İstanbul
Sertifika No: 53569

ÇAĞATAY YIRTICI

ÇOK KUTUPLU DÜNYAYA DOĞRU TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNDE İSRAİL FAKTÖRÜ

45.YIL

İçindekiler

ÖNSÖZ 7

GİRİŞ 11
Sistemsel Faktörler 13
Bölgesel Faktörler 16
Domestik Faktörler 23

BİRİNCİ BÖLÜM
BAŞKAN BUSH DÖNEMİ (2001-2009) 27
Başkan Bush Döneminde Amerika'nın Ortadoğu Vizyonu 27
Bush Döneminde Türkiye-ABD İlişkilerini Belirleyici Faktörler .. 30
Sistemsel Faktörler 30
Bölgesel Faktörler 32
1. Mart 2003 Tezkere Krizi ve Çuval Olayı 33
2. Büyük Ortadoğu Projesi 34
3. İsrail Faktörü 37
4. Erdoğan'ın Söylemi 39
5. HAMAS Faktörü 40
Domestik Faktörler 45
1. 2002 ve 2007 Seçimleri 47

İKİNCİ BÖLÜM
BAŞKAN OBAMA DÖNEMİ (2009- 2017) 51
Barack Hussein Obama Döneminde ABD'nin Ortadoğu Vizyonu 51
Obama Döneminde Türkiye-ABD İlişkilerini Belirleyici Faktörler 56
Sistemsel Faktörler 56

Bölgesel Faktörler 61
1. Arap Baharı 61
2. İsrail Faktörü 65
a. Davos Olayı 65
b. Türkiye'nin İran Politikası Faktörü 72
c. Mavi Marmara Saldırısı 73
d. Obama'nın İsrail Ziyareti 86
e. 2013-2016 Yılları Arasında Türkiye-İsrail İlişkileri 88
f. ABD Öncülüğünde Türkiye-İsrail İlişkilerinin Normalleşmesi 92
Domestik Faktörler 95
1. Seçimler 95
2. 15 Temmuz Darbe Girişimi 97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BAŞKAN DONALD TRUMP DÖNEMİ (2017-2021) 101
Başkan Trump Döneminde ABD'nin Ortadoğu Yaklaşımına Genel Bir Bakış 101
Trump Döneminde Türkiye-ABD İlişkilerinde Belirleyici Faktörler 107
Sistemik Faktörler 107
Bölgesel Faktörler 113
1. Suriye 113
2. İsrail 115
a. Kudüs Meselesi 115
b. Ortadoğu Barış Planı 119
c. İbrahim Antlaşmaları 121
Domestik Faktörler 125
1. Fetullah Gülen Meselesi, Vize Krizi ve Brunson Davası 125
2. Zarrab Davası 130
3. Seçimler 132

SONUÇ 135
KAYNAKÇA 151

ÖNSÖZ

İsrail'in 2002-2020 yılları arasında Türkiye-ABD ilişkilerini etkileyen önemli bir bölgesel faktör olduğu söylenebilir. Ancak İsrail etkisinin Türkiye-ABD ilişkileri üzerindeki tesirinin boyutu ve niteliği büyük ölçüde dönemin sistemik, bölgesel ve demestik (yerel/yerli) faktörleri tarafından belirlenmiştir. Diğer bir deyişle, İsrail tek başına Türkiye-ABD ilişkilerini bağımsız olarak şekillendirebilecek bir faktör değildir.

Muhafazakâr kimlikli bir parti olarak kurulmasının hemen ardından 3 Kasım 2002'de iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)[1] hem Türk dış politikasını hem de Türk toplumunu dönüştürmüştür. Recep Tayyip Erdoğan'ın iktidarında Türkiye bütün kesimleriyle Filistin meselesine daha duyarlı hâle gelmiş ve ülke çok boyutlu bir dış politika izlemeye başlamıştır. Hâliyle bu durum Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir faktör olan İsrail'le ilgili tartışmaları da arttırmıştır. AK Parti'den önce, 1990'larda Türkiye-İsrail ilişkileri en iyi durumdaydı ve ABD, Türkiye ile İsrail arasındaki iyi ilişkileri destekliyordu. Ancak 2004 yılından itibaren AK Parti'nin İsrail'e yönelik tutumu önemli ölçüde değişmiştir. Ordunun siyasetteki nüfuzu kırıldıkça ve muhafazakâr bir gelenekten gelen AK Parti elitleri partilerinin Ortadoğu'daki popülerliğini arttırmaya çalıştıkça İsrail'e karşı daha sert bir tutum takınmaya başladılar. Filistin'deki seçimleri kazanan İslami Direniş Hare-

1 Kitapta Adalet ve Kalkınma Partisinin kurumsal olarak kısaltılmasında AK Parti yazımı tercih edilmiştir. [ed.]

keti'nin (HAMAS) 2006'da Türkiye'ye meşru bir siyasi aktör kimliğiyle davet edilmesi iki ülke arasındaki bir başka anlaşmazlık noktasıydı.

Denilebilir ki 2004'ten itibaren İsrail, 1990'lardan farklı olarak Türkiye ile ABD arasında bir bölünme kaynağına dönüştü. Öte yandan Barack Obama'nın başkanlığı sırasında Amerika'nın sistemik düşüşü daha görünür duruma geldi. Irak'taki savaş ve 2008 mali krizi ABD'ye ağır yükler getirdi. Elinizdeki çalışmada açıklandığı üzere Türkiye bu gerilemeden faydalanmış ve özellikle 2014'ten itibaren Türk dış politikası *çok kutuplu* hâle gelmiştir. Ayrıca, ABD'nin gerilemesi sebebiyle AK Parti'nin kurucu elitleri İsrail'e karşı kendilerini daha rahat hissetmişlerdir.

Bölgesel açıdan bakıldığında ise George W. Bush'un başkanlığı döneminde, ABD'nin İsrail'e verdiği kısmi destek sebebiyle, ABD'nin imajı Ortadoğu halklarının gözünde ciddi şekilde zedelendiği görülecektir. Bu bağlamda Obama İsrail'e desteğini azaltmış ve bölgesel faktörler açısından Türkiye bu değişimden fayda sağlamıştır. Ayrıca İran da Türkiye, ABD ve İsrail arasında bir bölünme noktasıydı. Türkiye'nin İran ile yakınlaşması ve Tahran Deklarasyonu ile İran'ı desteklemesi hem İsrail'i hem de ABD'yi rahatsız etti. Bu bağlamda İsrail, Obama'nın başkanlığı döneminde Türkiye ve ABD arasında bir bölünme konusuna dönüşmüştür. Ancak Obama'ya göre hem İsrail hem de Türkiye bölgedeki kilit oyuncular ve önemli müttefiklerdi. Bu dönemde Amerikan yönetimi Türkiye ile bağlarını koparmak yerine iki kez Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkileri onarmaya çalışmıştır.

İç faktör açısından bakıldığında Erdoğan Türkiye'deki katıldığı tüm genel seçimleri kazanmış, ülke içindeki gücünü pekiştirmiş ve dış politikada daha rahat hâle gelmiştir. Donald Trump'ın birinci başkanlığı döneminde İsrail, özellikle bölgesel boyut açısından Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir rol oynadı. Sistemik düzeyde, ABD'nin düşüşü daha görünür hâle geldikçe ve Çin'in yükselişine ilişkin endişeler arttıkça, Türkiye bu düşüşten faydalandı ve dış politikada kendini daha rahat

hissetti. Dünya daha çok kutuplu hâle geldi, ABD geriledi ve bu ortamda Türkiye hem İsrail hem de Amerika ile münasebetlerinde kendini daha rahat hissederek çok boyutlu bir dış politika izledi. Bölgesel faktörler noktasından bakıldığında, diğer faktörlerin yanı sıra Trump'ın İsrail ve Ortadoğu politikaları iki ülke arasındaki ilişkide belirleyici olmuştur.

***

Bu çerçevede okuduğunuz *Çok Kutuplu Dünyaya Doğru Türkiye-ABD İlişkilerinde İsrail Faktörü* isimli eser hazırladığım yüksek lisans tezinin[2] bir kısmının tarafımca Türkçeye tercüme edilmesi neticesinde meydana çıkmıştır. Çalışmanın temel amacı 2002-2020 yılları arasında Türk-Amerikan ilişkilerinde İsrail faktörünün değerlendirmektir. Tezimi hazırlarken bana akademik destek veren, yazdıklarımın tümünü detaylı bir şekilde okuyan, hatalarımı düzelten ve beni değerli tavsiyeleriyle aydınlatan Marmara Üniversitesinden Doç. Dr. Ayşe Nur Çetinoğlu Harunoğlu hocama şükranlarımı sunarım. Hocam olmadan bu işin altından kalkamazdım, tezin son şeklini alması sürecinde verdiği büyük destek ve emek için kendisine minnettarım. Ayrıca belirtmem gerekir ki Türk- Amerikan ilişkilerini sistemsel, bölgesel ve domestik faktörler olarak üçe ayırma ve İsrail'i bölgesel bir faktör şeklinde irdeleme fikri de kendisine aittir. Hiç kuşkusuz tüm bunlara rağmen kitabın eksik yönleri, kusurları ve hataları şahsımdan başkasına ait değildir.

2 Tezin orijinali için bk. Çağatay Yırtıcı, *The Israel Factor in Turkish American Relations Between 2002-2020*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2025.

GİRİŞ

Tarihî olayların akışında başlangıç noktası seçmek zordur. Bu durum Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihî arka planı için de geçerlidir. İki ülke ilişkilerinin stratejik hâle gelmesi her ne kadar İkinci Dünya Savaşı'nın arifesine rastlasa da, ilişkilerin hikâyesi biraz daha gerilere uzanmaktadır. İkili ilişkiler Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından öncesine yani Osmanlı İmparatorluğu zamanına kadar gitmektedir. O hâlde hikâyeye başlamak için biraz gerilere başka bir ifadeyle 19. yüzyıla gidelim.

Hiç şüphesiz, iki ülke arasındaki ilişkileri belirleyen temel faktör ticaret idi. Ticaret, Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin en önemli konusuydu ve ikili gündemde önceliğini hiçbir zaman kaybetmedi. Bu minvalde, ekonomik ilişkilerin diplomatik ve politik temasların temelini oluşturduğu iddia edilebilmektedir. Diplomatik ilişkileri kuran 1830 tarihli ilk Osmanlı-Amerikan antlaşması, doğası gereği ticariydi. Bu, 1862'de imzalanan ikinci antlaşmanın da temel özelliğiydi. Türk-Amerikan ilişkileri on yıllık bir aradan sonra 1927'de yeniden başladığında, siyasi bir antlaşmadan önce ekonomik ilişkileri düzenleyen bir modus vivendi tekrar imzalandı. Bu üç örnek, ikili ilişkilerde ekonominin üstlendiği olağanüstü rolü açıkça yansıtmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu ile Amerikan ticaret ilişkileri, ABD'nin bağımsızlığından kısa bir süre sonra başladı. Bugün elimizde, 1785 gibi erken bir tarihte dahi, Bostonlu bir tüccarın İzmir'den kuru üzüm getirdiğine ve bunları ABD'de sattığına

dair kanıtlar bulunmaktadır. Amerikan denizcilerinin Akdeniz ve Levant'a seyahat etmesini engelleyen Mağrib'deki sorunun çözülmesinden sonra, 19. yüzyılın ilk yıllarından itibaren giderek daha fazla Amerikan ticaret gemisi İzmir limanını ziyaret etti. Ticaret hacmi arttıkça, Başkan Thomas Jefferson, William Steaward'ı İzmir'e Amerikan konsolosu tayin etti. Ancak Babıali ne Steaward'ı ne de İzmir'e konsolos tayin edilen diğer birkaç kişiyi resmen tanımadı. İki devlet arasında bir antlaşmanın bulunması, Babıali'nin bu fiili konsolosları ABD'nin resmî temsilcileri sayması imkânsızdı. Bu tanınma sorunu, iki devletin karşılıklı olarak diplomatik ve konsolosluk temsilcileri atamasına izin veren ticaret antlaşmasının 1830'da imzalanmasıyla çözüldü. Bu antlaşmanın bir diğer önemi de Babıali'nin ABD'ye 'en çok kayrılan ülke' statüsü vermesi, Amerikan tüccarlarına Avrupalılara uygulanan vergilerden daha ağır vergiler koymama sözü vermesi ve ABD'ye ait ticari gemilerinin Türk boğazlarından geçip Karadeniz'e yelken açmasına izin vermesiydi. 1830 antlaşması neticesinde ticaret hacmi 1851'de 1 milyon dolara ulaştı. Amerikan İç Savaşı sırasında bir azalma döneminden sonra, ticaret hacmi 20. yüzyıla kadar istikrarlı bir şekilde arttı. 1868'de 2 milyon doların üzerine çıktı ve sonraki yıllarda bazen 5 milyon doları aştı. 1865'ten sonra silah ticareti ekonomik ilişkilerin önemli bir bileşeni hâline geldi ve makine gibi bazı yeni Amerikan malları Türkler tarafından ithal edilmeye başlandı. Bu noktada ekonomik ilişkiler hakkında son bir şey daha belirtilmelidir: 1831-1899 arasındaki altı yıl hariç, ticaret dengesi her zaman Osmanlı İmparatorluğu'nun lehineydi. Türk-Amerikan ticareti de 20. yüzyılda ikili ilişkiler içinde önemini korudu, ancak özellikle 1950'den sonra ticaret dengesi ABD'nin lehine oldu.[1]

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile beraber ABD ile ilişkiler aynı minvalde sürdü. Yukarıda belirtildiği gibi 1927 yılında bir modus vivendi antlaşması üzerinden ilişkiler yeniden başladı. Diğer bir deyişle ikili ilişkilerin resmî bir tekrar şekil-

1 Mustafa Aydın - Çağrı Erhan, *Turkish American Relations: Past Present and Future*, Routledge, 2004, s. 6-7.

de tesisi 1927 senesine tekabül etmektedir.[2] İki ülke arasındaki münasebetler ancak Soğuk Savaş'ın başlamasıyla stratejik bir boyut kazanmış ve her iki ülke bu dönemle beraber müttefik hâline gelmiştir. Bu tarihten sonra ilişkilerin birçok krizle başa çıkmak zorunda kaldığı, çıkmazlara girdiği, aynı zamanda da birçok faktör tarafından etkilendiği fark edilmektedir. Türk-Amerikan ilişkilerinde İsrail faktörü çerçevesinde hazırlanan elinizdeki kitabın maksadı İsrail faktörünün 2002-2020 tarih aralığında Türkiye- ABD ilişkilerinde oynadığı rolü izah etmektir. Her ne kadar eserin odaklandığı zaman dilimi takriben 21. yüzyılın ilk çeyreğini kapsasa da ikili ilişkilerde İsrail faktörünü tartışabilmemiz için kısa bir tarihsel analize ihtiyaç duyduğumuz yadsınamaz bir gerçektir. O hâlde burada kısa bir tarihsel arka plan incelemesinin yapılması gerekmektedir. Bu çerçevede 1945-2000 dönemini ele alırken Türkiye- ABD ilişkilerini sistemsel, bölgesel ve domestik olmak üzere üç faktöre müracaat edeceğiz. Böylece iki ülke arasındaki ilişkilerde İsrail'i bölgesel faktörler başlığı altında değerlendirileceğiz.

Sistemsel Faktörler

Dünya tarihinde gelmiş geçmiş en yıkıcı savaşlardan biri konumundaki İkinci Dünya Savaşı 1945 senesinde sona erdi. Savaşın bitimini yeni bir dünya düzeni ve yeni bir sistem takip etti. Savaşın arifesinde beynelmilel sahaya iki yeni güç eklendi: Sovyetler Birliği ve ABD. Savaştan önce her iki devlette uluslararası ilişkilerde mühim sayılabilecek türden bir role sahip değillerdi. Savaşın arifesinde ABD Monroe doktrinini tamamen rafa kaldırdı ve uluslararası ilişkilerde en ön safa geçti. Sovyet Rusya ise 1917 senesinde vuku bulan Bolşevik Devrimi'nden İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesine kadar çekingen denilebilecek bir politika gütmüştü. Fakat savaşın arifesinde çekingenliğini üzerinden atmış; aktif, yayılmacı ve emperyalist denilebilecek bir politika gütmeye başlamıştı. Buna ilaveten

2 John M. Vander Lippe, "The 'Other' Treaty of Lausanne: The American Public and Official Debate on Turkish -American Relations", *The Turkish Yearbook*: vol. XXIII, 1993.

elindeki teknolojiyi ileriye taşıdığı için tıpkı ABD gibi o da milletler arası münasebetlerde en ön safa geçti. Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan ve İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki düzende uluslararası ilişkilerin ağır topları konumuna yükselen İngiltere ve Fransa ile savaştan mağlup ayrılan Almanya, Japonya ve İtalya'nın kendilerine gelmesi için ise 1960'lı hatta 1970'li yılları beklememiz gerekecekti. İki savaş arası dönemdeki güç dengesinin yerini ABD ve Sovyetler Birliği'nin birbirleri ile rekabet ettiği bipolar sistem aldı ve Soğuk Savaş bu iki süper güç arasında başladı.[3]

Diğer taraftan savaşın arifesindeki bu dünyada Türkiye'yi bekleyen yeni bir tehlike vardı: Sovyet tehdidi. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen hemen son bulduğu günlerde 19 Mart 1945 tarihinde Sovyet Dışişleri Bakanı Molotof, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'i makamına davet etti. Molotof, Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında 17 Aralık 1925 tarihinde imzalanan Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın artık günün şartlarına uymadığını ve esaslı bir değişikliğe uğraması gerektiğini öne sürerek Sovyetler tarafından tek taraflı bir biçimde feshedildiğini Sarper'e bildirdi. Bu durum karşısında endişelenen Türkiye ise yeni bir antlaşma yapmak istiyordu. Bu yüzden Türkiye, SSCB'ye yeni bir antlaşma teklifi sundu. Sovyetlerin bu talebe cevabı ise şöyle oldu: Kars ve Ardahan'ın Sovyetlere verilmesi, boğazlarda SSCB'ye deniz ve kara üslerinin verilmesi, Montrö Antlaşması'nın yenilenmesi ve SSCB ve Türkiye arasında yeni bir ikili antlaşma imzalanması. Bu istekler Sarper tarafından kesin bir dille reddedildi. Soğuk Savaş'ın başladığı ve dünyanın iki kutba bölündüğü bu günlerde Türkiye bu tehdit yüzünden gitgide ABD'ye yaklaştı. Bu yaklaşma Amerika tarafından da olumlu karşılandı ve kendine karşılık buldu. Örneğin ABD, Türk Büyükelçisi'nin cenazesini Missouri zırhlısı ile Türkiye'ye gönderdi. Ki bununla Sovyetlere bir mesaj vermeye çalışıyordu. Sovyetler Birliği'nin boğazlarla ilgili taleplerini içeren notasını 8 Ağustos 1946'da göndermesine karşılık bu nota ABD'nin 19 Ağustos'ta ve İngiltere'nin

3 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul, Kronik Kitap, 2020, s.319-320.

21 Ağustos'ta Sovyetlere gönderdiği notalar ile geçiştirildi. Türkiye'nin notası ise 22 Ağustos tarihinde Sovyetlere iletildi. Sovyetlerin 24 Eylül 1946'da yolladığı ikinci nota ise sırasıyla ABD, İngiltere ve Türkiye'nin gönderdiği notalarla geçiştirildi ve Sovyetler gerek toprak talebi gerek boğazlar konusundaki taleplerini yinelemeyi bıraktı.[4] Yine de kendini Sovyet tehdidiyle karşı karşıya bulan Türkiye her geçen gün ABD'ye daha fazla yaklaştı ve Amerika Türkiye'nin kendisine yönelmesini olumlu karşıladı. Başka bir deyişle her ne kadar ikili ilişkiler Osmanlı zamanında başlasa da gerek ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'nın arifesinde süper güç olarak ortaya çıkıp dünya siyasetinin başat iki gücünden biri hâline gelmesi ve uluslararası ilişkilerin bipolar bir sisteme bürünmesi, gerekse Sovyet tehdidi iki ülkenin ilişkilerinin stratejik bir boyut kazanmasına sebep oldu. Türkiye ve ABD'nin birbirine yakınlaştıkları bir ortamda 12 Mart 1947 tarihinde Truman doktrini ilan edildi.[5] 22 Mayıs 1947 tarihinde Başkan Harry S. Truman söz konusu doktrini onayladı.[6] Yunanistan'a ve Türkiye'ye yardım göndermeyi amaçlayan bu doktrin çerçevesinde denilebilir ki Truman'ın temel amacı Yunanistan'ı ayakta tutarak Batı Avrupa'yı korumak ve Türkiye'yi SSCB'nin etkisinden kurtararak Ortadoğu'yu korumak ve kötü düşmanı çevrelemekti.[7] Bu bağlamda Yunanistan'a 300 milyon dolar verilirken, Türkiye'ye sadece 100 milyon dolar verildi. Truman doktrinini, Avrupa'nın yeniden inşası için Marshall yardımı izledi. Her ikisine ilişkin olarak da Türkiye'ye 1952 yılına kadar kredi ve bağışlarla birlikte 343 milyon dolar verilmiştir.[8] İkinci Dünya Savaşı öncesindeki bipolar dünyada Sovyet tehdidiyle yüzleşen Türkiye

4 Sait Yılmaz, *Türkiye'deki Amerika, İkili İlişkiler ve ABD'nin Örtülü Operasyonları*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014, s.103-110. Nur Çetinoğlu Harunoğlu, Emre Erşen, Ayşegül Sever, *Turkey Between United States and Russia*, Lexington Books, 2021, s.10-13.

5 Oral Sander, *Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964*, Ankara: İmge Kitapevi, 2016, s.44.

6 Allan Nevis-Henry Steele Commager, *ABD Tarihi*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2019, s.530.

7 Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Savaş, Siyaset ve Diplomasi*, cilt: I, İstanbul: Alfa Akademi, 2017, s.100.

8 Oral Sander, *Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.44 -85.

gitgide ABD'ye yaklaştı ve 1947 senesinden başlamak suretiyle Amerikan yardımları Türkiye'ye gelmeye başladı. Türk dış politikası Soğuk Savaş'ın en çetin günlerinde 1964'teki Kıbrıs bunalımına kadar Amerikan çizgisinde kalacaktı.

Bölgesel Faktörler

Türkiye'nin içinde bulunduğu bölge, Türkiye-ABD ilişkilerini etkileyen bir başka önemli unsurdu. Her ne kadar uluslararası sistemdeki değişiklik başka bir ifadeyle iki kutuplu sisteme geçiş Türkiye-ABD ilişkilerinin bir ittifaka dönüşmesinde mihenk taşı görevi gördüyse de, bölgesel faktörlerin de ikili münasebetlerdeki etkisi yadsınamaz. Balkanlardan Ortadoğu'ya bir köprü görevi gören Türkiye'nin sahip olduğu stratejik konum, ABD açısından her zaman cazip bir unsurdu. Özellikle de Türkiye'nin Ortadoğu'nun kapısı mahiyetindeki konumu, Türk-Amerikan ittifakının önemli sebeplerinden biriydi. Esasında Ortadoğu, Soğuk Savaş'ın başlarında ABD açısından çok da öncelikli bir bölge değildi. Soğuk Savaş'ın erken dönemlerinde, ABD daha çok Kore hatta Vietnam gibi Asya'da komünizmle mücadele eden halklara destek sağlamakla meşguldü. Kaldı ki bu dönemde Ortadoğu ile ilgilenen ve hâlâ buradaki gücünü muhafaza etmeye çalışan yegâne aktör İngiltere'ydi. Ortadoğu'yu İngiltere'nin nüfuz sahası gören ABD, bu bölgeye zamanla angaje olacaktı. ABD'nin Ortadoğu'ya ilgisinin zamanla artmasına yol açan kilit tarihler mevcuttur. 1955 Bağdat Paktı, 1956 Süveyş krizi bu kilit tarihlere örnek gösterilebilir. Soğuk Savaş'ın başlamasıyla ABD Ortadoğu'ya hemen değil zamanla angaje oldu. Ancak yine de Ortadoğu'ya ister istemez ilgi duyuyordu çünkü bu bölgeyi uluslararası komünizmden korumak ABD açısından önemliydi. Dolayısıyla Ortadoğu'nun SSCB'den korunmasında Türkiye kilit bir aktör rolüyle ortaya çıktı. Bu, ilişkilerin stratejik hâle gelmesine katkı sunan bölgesel faktördür.

ABD'nin Ortadoğu'ya angaje olma sürecinde dört önemli kilit tarih karşımıza çıkıyor: 1948'de İsrail'in kurulması, 1955'te Bağdat Paktı'nın kurulması ve ABD'nin pakta verdiği

destek, 1956'da Süveyş krizinin doğması ve akabinde 1957'de ilan edilen Eisenhower doktrini bu kilit tarihleri teşkil etmektedir. Şimdi ise bölgesel bir faktör olarak İsrail'in Türkiye-ABD ilişkilerine etkisini inceleyeceğiz. Türk-Amerikan ilişkilerinde İsrail faktörü üzerine kısa bir tarihsel analize ihtiyacımız olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu minvalde ikili münasebetlerde İsrail faktörünün analizi hususunda 1948'e başka bir deyişle İsrail'in kurulduğu yıla gitmemiz doğru olacaktır. Bu açıdan öncelikle tartışılması gereken husus ABD ve İsrail arasındaki münasebetlerdir. İsrail kurulduğu günden günümüzde bir devlet olarak hayatı boyunca ABD'nin desteğine güvenmiş ve gerçekten de yeryüzündeki hiçbir devlet, bağımsızlığının ilk elli senesi süresince İsrail'e Amerika'nın verdiği türden ekonomik ve askerî yardım sağlamamıştır. Yine benzer bir şekilde hiçbir ülke Amerika'dan İsrail kadar yardım alabilmiş değildir. Ancak Washington'ın Yahudi devletiyle her zaman bu kadar yakın ilişkiler içinde bulunmadığı da yadsınamaz bir gerçektir. Soğuk Savaş'ın başlangıcında Amerikalı yetkililer genellikle İsrail'le aralarına mesafe koymaya hevesliydi hatta Başkan Truman 1948'de İsrail'i tanımakta acele ettiğinde ABD içinde ciddi bir muhalefetle karşılaştı. Diğerlerinin yanı sıra Dışişleri Bakanı George Marshall, komşuları tarafından bu kadar sevilmeyen bir devletle özdeşleşmenin büyük bir hata olduğu kanaatindeydi. Bazıları Amerika'nın İsrail'e verdiği desteğin Arapları kaçınılmaz olarak Moskova'nın kucağına iteceğini düşünüyordu. ABD'nin İsrail'e verdiği destek büyük ölçüde iç politikaya dayanıyordu. Amerikan Yahudi cemaati nispeten küçüktü ama iyi organize olmuş ve İsrail'e destek vermeye odaklanmıştı. Yahudi olmayan pek çok kişi de İsrail'i 'gerici' Arap monarşileriyle çevrili ilerici bir demokrasi görüyordu. Duygular, değerler, siyaset ve suçluluk duygusu Amerikalıları yeni Yahudi devletine yardım etmeye itse de aynı zamanda, katı bir çıkar hesabı bu desteğe sınırlar koydu. 1950'ler boyunca ABD İsrail ve Araplar arasında denge gözeten bir politika güttü. 1960'ların ortalarına kadar İsrail'e neredeyse hiç Amerikan askerî yardımı gitmedi

Türkiye-ABD ilişkilerinde İsrail faktörünün oynadığı rolü değerlendirmek kaçınılmaz olarak farklı görüşlerin ileri sürülmesini beraberinde getiriyor. Bilhassa, 2002 sonrasından 2020'ye kadar uzanan zaman dilimi söz konusu olduğunda tartışmaların harareti daha da artıyor.

Çağatay Yırtıcı *Çok Kutuplu Dünyaya Doğru Türkiye-ABD İlişkilerinde İsrail Faktörü* adlı kitabında Türk-Amerikan ilişkilerinin 2002-2020 dönemine odaklanıyor. Bu yılları sistemsel, bölgesel ve iç faktörler olmak üzere üç farklı çerçevede analiz ederek, İsrail'i Türkiye-ABD münasebetlerini etkileyen bölgesel faktörlerden biri olarak ele almayı öneriyor. Eserin temel fikri İsrail faktörünün, Türk-Amerikan ilişkilerini tek başına etkileme kapasitesine sahip bir bağımsız değişken olmadığıdır. Buna göre İsrail'in Türk-Amerikan ilişkilerinde ne derece rol oynadığı, o döneme ait sistemsel, iç ve diğer bölgesel faktörlere bağlıdır. Türk-Amerikan ilişkilerinde İsrail'i bölgesel bir faktör şeklinde değerlendiren çalışma, diğer yandan uluslararası sistemdeki değişikliklere dikkat çekiyor. Ayrıca 2002'den itibaren Türkiye'yi yöneten Adalet ve Kalkınma Partisi domestik bir faktör olarak ele alınıyor. Hâliyle bu partinin Türkiye'yi iç ve dış politikada dönüştürmesi çerçevesinde İsrail faktörünün izi sürülüyor.

Genel kabul gören yorumların geçersizliğini gözler önüne seren *Çok Kutuplu Dünyaya Doğru Türkiye-ABD İlişkilerinde İsrail Faktörü*, bugün farklı görüşlerin ileri sürüldüğü bir dönemin tarihsel, küresel, bölgesel ve yerel temellerini merak eden okura sesleniyor.

45.YIL
pinaryayincilik
pinaryayincilik
pinaryayinlari
9 789753 529853